

Wojciech Czajkowski

Jolanta Wąs-Gubała

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego
i Indywidualnego „APEIRON”

Kraków

paksos@gmail.com

jolantawas-gubala@apeiron.edu.pl

BEZPIECZEŃSTWO PERSONALNE W PERSPEKTYWIE KULTUROWEJ

PERSONAL SECURITY IN CULTURAL PERSPECTIVE

Zarys treści: Autorzy w prezentowanym opracowaniu podejmują kwestię mechanizmów regulujących zachowanie jednostki w warunkach sytuacji trudnej i sytuacji zagrożenia. Realizacja instynktownego i świadomego dążenia do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa jest interpretowana poprzez przywołanie kategorii wiedzy osobistej stanowiącej istotny instrument radzenia sobie z wymaganiami otoczenia. W systemie funkcjonowania osobowości sytuuje się obecność i działanie standardów regulacyjnych stanowiących mechanizm oceny i wartościowania celów oraz sposobów własnego działania. Zwraca się także uwagę na relacje społeczne jednostki i społeczno-kulturowe uwarunkowania zachowań konstruktywnych i zachowań stanowiących akty manipulacji. Jest to szczególnie istotne w przypadku bezpieczeństwa personalnego, istotnie powiązanego z koncepcją *human security* i nawiązującego do fenomenologiczno-egzystencjalnej interpretacji relacji społecznych jednostki. Wskazując na kontekst bezpieczeństwa, sugeruje się potrzebę podejmowania problematyki wartości uwikłanych w możliwość oceny relacji z innymi ludźmi.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo personalne, bezpieczeństwo człowieka, standardy regulacyjne osobowości, wartości

Key words: personal security, human security, personality regulative standards, values

Problematyka funkcjonowania człowieka w realiach sytuacji zagrożenia i sytuacji kryzysowej stanowi istotę analizy i badań w obszarze bezpieczeństwa personalnego. Poniekąd wynika to z faktu, że bezpieczeństwo jest fenomenem o charakterze

antropocentrycznym. Człowiek bezustannie pragnie swojego bezpieczeństwa nie tylko instynktownie, ale i w pełni świadomie. Koncentracja na dążeniu do uzyskania i utrzymania swojego dobrostanu stanowi zasadniczy motyw działania przeciętnego człowieka. Bezpieczeństwo rozumiane zarówno w kategoriach stanu, jak i procesu stanowi zasadniczą podstawę realizowania wskazanego dobrostanu. Wydaje się również, że dążenia takie stanowiły niezbywalny element funkcjonowania jednostek i grup społecznych w długim okresie rozwoju gatunku ludzkiego. W związku z powyższym człowiek wieloma różnymi metodami próbuje wykreować ten pożądaný dla siebie stan. Związane z tym utrwalone doświadczenia, wiedza, umiejętności i ludzkie wytwory składają się na strukturę kultury bezpieczeństwa¹, która jest częścią domeny kultury stanowiącej istotne kryterium człowieczeństwa.

Działania jednostki w sytuacjach trudnych i w sytuacjach zagrożenia mają także uwarunkowania kulturowe uwikłane w problematykę wartości. Kwestia ta stanowi istotny element interpretacyjny podkreślany przez autorów pracy. Wydaje się także, że podniesiona kwestia zarówno instynktownego, jak i świadomego dążenia do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa wymaga komentarza. W działaniu jednostki można zidentyfikować znaczenie tzw. wiedzy osobistej dla procesu radzenia sobie z wymaganiami otoczenia. W problematyce bezpieczeństwa wskazuje się na znaczenie szans, wyzwań, ryzyk i zagrożeń, które stanowią stałe, niezbywalne środowisko bezpieczeństwa, skłaniając jednostkę do aktywnych zachowań służących realizacji założonych celów². W systemie funkcjonowania osobowości sytuuje się obecność i działanie standardów regulacyjnych stanowiących mechanizm oceny i wartościowania celów oraz sposobów własnego działania³, a także celów i działania innych osób. Problematyka ta w sposób zasadniczy jest powiązana z kwestią działania jednostki i jej osobowości wraz z jej mechanizmami regulacyjnymi w trudnych warunkach sytuacji zagrożenia⁴.

W poznawczej koncepcji osobowości identyfikuje się następujące funkcje osobowości:

- Konstruowanie poznawcze, nadawanie sensu doświadczeniom podmiotu poprzez kategoryzowanie napływających informacji za pomocą konstruktów osobistych, przewidywanie zdarzeń, konstruowanie modeli pojęciowych swojej przyszłości;
- Dostarczanie podstaw do ewaluacji, wartościowania zdarzeń, innych ludzi i samego siebie (ocena celów, kierunków i wyników działania, własnej przeszłości i przyszłości). Pozwala to na określenie tego, co wybierać i czego unikać, cele poprzez takie procesy są odnoszone do swoistych standardów regulacji;

¹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010.

² Por.: *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. S. Koziej i in., Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.

³ W. Czajkowski, *Interpersonal Framework of Establishing Contact in Psychotherapy*, [w:] M. Kliś, J. Kossewska, W. Czajkowski, *Studies on Communication and coping with Stress*, Kraków 2006.

⁴ Por.: W. Czajkowski, *Psychologiczne mechanizmy działania jednostki w sytuacji zagrożenia*, Katowice 2014, s. 9.

- Programowanie działań, ustanawianie celów, dobór strategii działania zgodnych z wymogami sytuacji oraz preferencjami i możliwościami jednostki (styl poznawczy, kompetencje);
- Sterowanie przebiegiem działania poprzez procesy samoregulacji (monitorowanie i regulowanie własnych emocji i stanów motywacyjnych; także procesów poznawczych – ukierunkowywanie uwagi, selektywne zapamiętywanie) tak, aby służyło to osiągnięciu ważnych dla człowieka celów⁵.

W ogólnej interpretacji osobowości jako systemu wiedzy osobistej zwraca się uwagę na ważką interpretację dotyczącą dwojakiego rodzaju wiedzy. Wskazuje się na wiedzę deklaratywną, nazywaną niekiedy „wiedzą, że” (wiedza faktualna), oraz wiedzę proceduralną, nazywaną „wiedzą, jak”. Wiedza deklaratywna jest łatwo dostępna, łatwa do modyfikacji, jednakże przetwarzanie informacji z jej udziałem przebiega wolno. Wiedza proceduralna jest zawarta w procedurach przetwarzania informacji i sterowania zachowaniem. W przeciwieństwie do poprzedniej, wiedza ta jest zasadniczo niedostępna świadomości jednostki i trudna do modyfikacji. Niezależnie od tego, przy udziale tej wiedzy informacje są przetwarzane bardzo szybko. Z tymi dwoma rodzajami wiedzy są skojarzone dwa typy przetwarzania informacji: przetwarzanie kontrolowane i przetwarzanie automatyczne. Szczególnie interesujące są dla nas przykłady przetwarzania automatycznego, które ma zastosowanie w przypadku wiedzy proceduralnej. Dlatego też niżej wskażemy cechy przetwarzania automatycznego jej dotyczące:

- jest niezależne od zasobów poznawczych;
- ma charakter równoległy;
- przebiega bardzo szybko;
- przebiega bez wysiłku poznawczego.

Nie ma większych wątpliwości, że wiedza tego rodzaju będzie wykorzystywana przez jednostkę w warunkach zagrożenia.

Podjęcie problematyki znaczenia zmiennych osobowościowych dla funkcjonowania jednostki w sytuacji zagrożenia i w sytuacjach trudnych wydaje się uzasadnione w związku z typowymi elementami składającymi się na nie. Porządkując sytuacje trudne, wskazuje się zwykle na deprywację, przeciążenia, zagrożenia i utrudnienia. W warunkach tworzonych przez wskazane rodzaje sytuacji trudnych najczęściej wymagane są od jednostki działania szybkie, dobrze opanowane i zautomatyzowane. Spełnianie wyróżnionych kryteriów daje szansę na sprostanie wymaganiom tych sytuacji. Działania te będą odnosić się w szczególności do myślenia szybkiego realizowanego bezwiednie i w sposób nieuświadomiany⁶. Umożliwiają one bardziej skuteczne działania w neutralizowaniu i zwalczaniu zagrożeń w kontakcie z agresorem, pozwalają także na bardziej skuteczne formy prowadzenia interakcji mających charakter negocjacji w sytuacjach kryzysowych. Kompetencje komunikacyjne mają szczególne znaczenie w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa jednostki, grup społecznych i większych zbiorowości w postaci narodu czy też państwa. Pozwalają one

⁵ Tamże, s. 27.

⁶ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Poznań 2012.

na sprawne rozpoznanie sytuacji, intencji działań agresora oraz użycie adekwatnych do określonych warunków instrumentów komunikacyjnych. Stąd też uznaje się, że kompetencje komunikacyjne stanowią kluczowe instrumentarium użyteczne w warunkach zagrożenia⁷.

Problematyka bezpieczeństwa jest nieodłącznie związana z kształtowaniem przebiegu codziennej ludzkiej egzystencji. Problematyka ta dotyczy bowiem możliwości korzystania przez człowieka z przywileju niezaburzonej egzystencji i rozwoju, jak też możliwości właściwego funkcjonowania w określonym świecie społecznym, a jednocześnie w świecie natury oraz tworzonym przez ludzi przyjaznym im w założeniu otoczeniu.

Można w tym miejscu powiedzieć, że „bezpieczeństwo, stanowiąc jedno z praw społecznych, jest niezbywalnym prawem człowieka. Prawa społeczne są wytworem moralnych i politycznych uzgodnień, które ludzie zawierają pomiędzy sobą, są wyrazem kompromisu, który oddaje istotę rozwoju cywilizacyjnego człowieka”⁸. Postawienie i udowodnienie tezy o prawie jednostki ludzkiej do prowadzenia bezpiecznej egzystencji wydaje się bezsporne w kontekście założeń, jakie odnaleźć można w teorii nauk o bezpieczeństwie. Jednakowoż na przykład już w odniesieniu do codziennej praktyki stwierdzić można, że bezpieczeństwo, które w ujęciu aksjologicznym ujmowane jest jako wartość nadrzędna dla człowieka, nie jest pojmowane aż tak bardzo jednoznacznie, jak twierdzą badacze problemów należących do sfery filozofii bezpieczeństwa⁹.

Różnorodność zjawiska bezpieczeństwa i multidyscyplinarność jego postrzegania oraz definiowania wskazują na konieczność badania tego zjawiska z perspektywy naukowej. Mimo że bezpieczeństwo zapewne od zawsze stanowiło przedmiot zainteresowania człowieka i tworzonych przez niego zbiorowości i organizacji, to formalnie dopiero na początku XX w. odniesiono do tego zjawiska perspektywę typową dla zainteresowania naukowego, w postaci ujęcia zaprezentowanego przez przedstawicieli środowiska badaczy *security studies*.

W Polsce, w wyniku rozwoju prac nad systematyzacją dziedzin naukowych, w 2011 r. w ramach obszaru nauk społecznych i dziedziny nauk społecznych wyodrębnione zostały przykładowo takie dyscypliny, jak nauki o bezpieczeństwie, nauki o obronności, nauki o polityce, nauki o poznaniu i komunikacji społecznej. Nauki o bezpieczeństwie uznane zostały w efekcie za autonomiczną dyscyplinę naukową. Badania problemów bezpieczeństwa przed wejściem w życie wyżej wspomnianego rozporządzenia¹⁰ były prowadzone głównie w naukach wojskowych i dyscyplinach

⁷ W. Czajkowski, *Psychologia bezpieczeństwa. Komunikacyjne instrumenty wpływu społecznego* [w druku].

⁸ A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym*, [w:] *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu XXI wieku*, red. J. Zboina, Józefów 2014, s. 11.

⁹ Por. R. Rosa, *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009; J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, red. I. Pabisz-Zarębska, J. Szewczyk, Kraków 2010.

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1228 oraz 2011, nr 84, poz. 455. 3); Por.: *Nauka o bezpieczeństwie: istota, przed-*

pokrewnych, ale można zauważyć, że wyodrębnienie dyscypliny nauk o bezpieczeństwie zintensyfikowało procesy badawcze w tej sferze.

Z dydaktycznego oraz pragmatycznego punktu widzenia wystąpiły w związku z tym działania wprowadzające nową jakość – zostały otwarte nowe kierunki studiów, których istotę stanowi kształcenie do realizacji zadań dotyczących kwestii bezpieczeństwa. Wskazuje to również na duże zapotrzebowanie społeczne w zakresie: poznania, zdefiniowania i prognozowania charakteru procesów służących podnoszeniu bezpieczeństwa.

Intensyfikacja działalności badawczej i dydaktycznej wynika zapewne z nagłego zwiększenia się w niestabilnych, jeśli chodzi o system wartości, ponowoczesnych społeczeństwach ich świadomości dotyczącej wzrostu zapotrzebowania na holistycznie¹¹ pojmowane bezpieczeństwo. Aby zagwarantować właściwy, zgodny ze społecznymi oczekiwaniami poziom bezpieczeństwa, należy jednak nieustannie prowadzić w tej dziedzinie naukowe badania. Nauki o bezpieczeństwie stały się dyscypliną naukową, na którą istnieje znaczące zapotrzebowanie społeczne. Bezpieczeństwo na dodatek, ze względu na powszechnie występującą potrzebę jego istnienia, wymaga poszukiwania naukowo uzasadnionych sposobów jego kształtowania we wszelkich sferach życia społecznego człowieka.

Przy próbach udzielania odpowiedzi na pytanie „czym jest bezpieczeństwo” uciekamy się do posługiwania się ujęciem pozytywnym lub negatywnym definiowania, opisu, wyjaśniania, klasyfikowania i praktycznego stosowania wiedzy dotyczącej tego zjawiska. Przeciwwstawne względem siebie pojęcia – zagrożenie i bezpieczeństwo – wzajemnie zaświadczają o sobie i nie mogą egzystować odrębnie od siebie, ponieważ gdyby je odseparować, wtedy każde z tych zjawisk straciłoby znaczenie. W tym rozumieniu przeciwstawienie ich sobie podkreśla istotę każdego z nich z osobna. Jest to szczególnie ważne w przypadku bezpieczeństwa personalnego, istotnie powiązanego z koncepcją *human security* i nawiązującego do fenomenologiczno-egzystencjalnej interpretacji relacji społecznych jednostki¹². Wskazując na normatywne warunki nawiązania kontaktu sugerujemy, że istnieją jakieś kryteria pozwalające pewne sytuacje wejścia w kontakt interpersonalny traktować jako lepsze od innych. Kryteria te opisywane są w kategoriach ontologicznych, epistemologicznych i aksjologicznych, ponieważ dotyczą podstawowych kwestii opisujących istnienie i działanie podmiotu w relacji z innymi osobami. Poza perspektywą filozoficzną równie użyteczna okazuje się perspektywa psychologiczna dotykająca wglądu jednostki w swoje działanie oraz rozumienia i wartościowania swoich relacji z in-

miot badań i kierunki rozwoju: studia i materiały, red. L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, t. 1, Szczytno 2011.

¹¹ *Holizm* – filozoficzna koncepcja dotycząca rozwoju rzeczywistości, w której cały świat stanowi hierarchicznie ukształtowaną całość, złożoną z całości niższego rzędu, i podlega dynamicznej ewolucji, prowadzącej do powstawania coraz to nowych, jakościowo różnych całości, niedających się zredukować do sumy swych części składowych; za twórcę holizmu uważa się Jana Smutsa (1870–1950), wybitnego wojskowego, polityka i filozofa; Por.: J.C. Smuts, *Holism and Evolution*, London 1927.

¹² J. Piwowski, W. Czajkowski, *Psychospołeczne i aksjologiczne determinanty kultury bezpieczeństwa służb mundurowych*, Słupsk 2015.

nymi¹³. Można oczekiwać, że normatywne warunki podjęcia kontaktu czynią bardziej prawdopodobnym nawiązanie konstruktywnych relacji społecznych, wolnych od wykorzystywania partnera. Z drugiej strony manipulowanie dotyczy ma sytuacji sprowadzających się do realizowania własnych celów podmiotu, z dopuszczaniem intencjonalnego traktowania partnera w sposób przedmiotowy. Istotne jest również to, że partner w typowej sytuacji tak rozumianej manipulacji nie zdaje sobie sprawy z tego, że jest poddawany manipulowaniu. Kwestie te mają także odniesienia do problematyki poczucia bezpieczeństwa, które może być istotnie zaburzone podczas wejścia w kontakt z osobą manipulującą zachowaniem podmiotu.

We wskazanej koncepcji *human security* sygnalizuje się zmiany we współczesnym paradygmacie bezpieczeństwa w kierunku rozszerzenia jego zakresu podmiotowego i przedmiotowego oraz zmian w analizie jego aspektu obiektywnego i subiektywnego. Dotyczy to również redefinicji bezpieczeństwa narodowego w kierunku wyróżnienia dwu podmiotów: państwa i człowieka. W takim podejściu problematyka bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa personalnego stanowią swoisty klucz do rozumienia funkcjonowania państwa i działań człowieka. Z drugiej strony człowiek i reprezentujące go grupy i zbiorowości społeczne (nie państwo) stanowi podstawowy podmiot bezpieczeństwa¹⁴.

Badając bezpieczeństwo, badamy również zagrożenia jako czynniki mogące pozabawić podmiot bezpieczeństwa stanu stabilności i trwałości cenionych przez niego zasad, przekonań oraz wartości, w tym możliwości jego rozwoju. Dla świadomej identyfikacji i rozumienia poziomu zagrożeń i bezpieczeństwa podstawę stanowią założenia szwajcarskiego politologa Daniela Frei. Badacz ten postrzega następujące przypadki percypowania bezpieczeństwa:

1. stan braku bezpieczeństwa istnieje wówczas, gdy występuje względem *podmiotu bezpieczeństwa* duże rzeczywiste zagrożenie;
2. postrzeganie tego zagrożenia jest u podmiotu bezpieczeństwa prawidłowe;
3. stan obsesji występuje u podmiotu bezpieczeństwa wówczas, gdy nieznaczone zagrożenie jest postrzegane przez ten podmiot błędnie – jako zagrożenie duże;
4. stan fałszywego bezpieczeństwa ma miejsce wtedy, gdy zagrożenie względem podmiotu bezpieczeństwa ma poważny charakter, a postrzegane jest błędnie – jako niewielkie;
5. stan bezpieczeństwa występuje u danego podmiotu wówczas, gdy zagrożenie jest nieznaczone, zaś jego postrzeganie przez podmiot bezpieczeństwa jest prawidłowe¹⁵.

Z analizy przytoczonych powyżej założeń wynika, że podstawą trafnego definiowania bezpieczeństwa jest jego postrzeganie oparte na istnieniu naukowych i ma-

¹³ W. Czajkowski, *Poczucie bezpieczeństwa w relacji społecznej*, [w:] *Realizacja zadań bezpieczeństwa. Jakość, prakseologia, praworządność*, red. J. Piwowarski, A. Czop, J. Kaleta, Kraków 2014, s. 7–24.

¹⁴ *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, red. A. Urbanek, Słupsk 2013, s. 59.

¹⁵ D. Frei, *Sicherheit. Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1977, s. 17–21; podajemy za: J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016, s. 360.

jących obiektywne podstawy przesłanek. Dlatego też w niniejszej pracy autorzy przedstawili różne aspekty procesu postrzegania bezpieczeństwa – począwszy od jego identyfikacji poprzez poznanie i definiowanie oraz określenie jego założeń badawczych. Niezależnie od podkreślenia obiektywnych podstaw opisu i wyjaśniania problematyki bezpieczeństwa, warto także pamiętać o potrzebie doceniania i uwzględniania jej subiektywnego wymiaru. W interpretacji psychologicznej poczucie zagrożenia należałoby definiować jako subiektywny stan podmiotu sprowadzający się do odczuwania negatywnych emocjonalnie doznań wynikających z działających na podmiot bodźców. W takiej interpretacji rozumie się szeroko działające na jednostkę bodźce, ujmując w tej kategorii również te, które ograniczają się wyłącznie do stanów wewnętrznych jednostki w postaci wrażeń, spostrzeżeń i wyobrażeń. Taka interpretacja jest istotna o tyle, że poczucie zagrożenia może być stanem subiektywnym, niemającym zobiektywizowanego, zewnętrznego uwarunkowania. Można wskazać sytuacje, w których ktoś doznaje ekstremalnie silnego poczucia zagrożenia wówczas, gdy inni nie odczuwają takiego stanu¹⁶.

Pojęcie bezpieczeństwa ma zarówno charakter aksjologiczny, jak i ontologiczny, a z punktu widzenia nauki o poznaniu – charakter metodologiczny. W rozumieniu aksjologicznym bezpieczeństwo stanowi system wartości i ocen regulujących działania podmiotu. W sensie ontologicznym bezpieczeństwo rozpatruje się jako proces.

Natomiast z metodologicznego punktu widzenia określa się, jakimi metodami można badać problematykę dotyczącą kwestii bezpieczeństwa. Poniżej przytaczamy tak zwaną spektralną definicję fenomenu bezpieczeństwa sformułowaną przez Juliusza Piwowarskiego¹⁷. Definicja proponowana przez tego badacza identyfikuje bezpieczeństwo z użyciem czterech pomocniczych pojęć, pozwalających na wielorodzajowe ujęcie kategorii reprezentującej jeden z najważniejszych w egzystencji ludzkiej fenomenów.

Spektralna definicja bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo dla jednostkowego lub zbiorowego podmiotu bezpieczeństwa to dotyczący go wieloaspektowy fenomen, którego spektrum tworzą następujące ujęcia:

- **pożądany stan**, który dla danego podmiotu określa poziom efektywności kontroli nad możliwymi w danym miejscu i przedziale czasu zagrożeniami wartości istotnych dla tego podmiotu; inaczej mówiąc, jest to stan wynikający z istniejącej w danym miejscu czasoprzestrzeni różnicy dwóch przeciwstawnych czynników – potencjału autonomicznej obronności podmiotu z jednej strony i potencjału zagrożeń dla realizacji spełnienia potrzeb podmiotu z drugiej (*aspekt epistemologiczny*);

¹⁶ W. Czajkowski, *Psychologia bezpieczeństwa...*, s. 9.

¹⁷ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt Bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, red. P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński, Szczytno 2014; J. Piwowarski, *Prolegomena do badań nad kulturą bezpieczeństwa*, „Security, Economy & Law” 2013, nr 2.

- **wartość**, która umożliwia podmiotowi bezpieczeństwa zaspokajanie jego potrzeb niższych i wyższych, w tym potrzeby nieustannego rozwoju, włącznie z samorealizacją znajdującą się na szczycie hierarchii potrzeb (*aspekt aksjologiczny*);
- **proces rozwoju**, dzięki któremu realizowany jest personalny i społeczny aspekt wzrostu potencjału autonomicznej obronności podmiotu bezpieczeństwa (*aspekt ontologiczny*);
- **konstrukt społeczny**, fenomen, który umożliwia przeciwstawienie się zagrożeniom, będący efektem istnienia społecznych więzów, współzależności oraz interakcji zachodzących w zbiorowości społecznej (*aspekt społeczny*).

We wskazanej spektralnej definicji bezpieczeństwa, w naszym rozumieniu, podejmuje się próbę wszechstronnej interpretacji opisywanego i wyjaśnianego problemu, obejmując go w kategoriach stanu, wartości, procesu rozwoju i konstruktu społecznego. Widać wyraźnie, że prezentowana definicja stanowić może dobry punkt wyjścia do konstruowania modelu działania jednostki w warunkach zagrożenia podstawowych wartości. Z drugiej strony definicja ta, jako swoisty punkt wyjścia, może służyć jako użyteczne narzędzie do opisu, wyjaśniania i przewidywania zachowań jednostki w takich sytuacjach. Wskazywana kategoria podstawowych wartości jest klarownie prezentowana w koncepcji S.H. Schwartza. Konstruowany model ma zawierać w sobie następujące piętra analizy kompetencji jednostki:

- nadawanie sensu doświadczeniom jednostki przez podmiot;
- nabywanie i doskonalenie kompetencji służących do oceny zdarzeń i obiektów;
- nabywanie i doskonalenie kompetencji służących planowaniu działań;
- nabywanie i doskonalenie kompetencji służących selekcji strategii działania;
- nadawanie struktury strategiom działania;
- analiza i interpretacja realizacji celów działania;
- nabywanie i doskonalenie kompetencji kontroli własnego działania i działania innych osób;
- nabywanie i doskonalenie kompetencji rozróżniania wartości jawnych i ukrytych jako odrębnych regulatorów działania.

Ostatnia z kategorii kompetencji wyróżniona w proponowanym modelu stanowić ma zasadnicze użyteczne narzędzie opisu, wyjaśniania i przewidywania zachowań jednostki.

Budowany model nawiązuje istotnie do koncepcji rozumienia i interpretowania wartości przez S.H. Schwartz¹⁸, który definiuje je jako poznawczą reprezentację celu mającego motywacyjne znaczenie dla podmiotu oraz ponadsytuacyjny charakter. Zgodnie z interpretacją Schwartza większość autorów zgadza się w kwestii posiadania przez nie pięciu poniższych podstawowych charakterystyk.

Wartości są przekonaniem bądź pojęciem, które

- dotyczą pożądanego celu, opisujących ostateczne stany rzeczy lub zachowania;

¹⁸ S.H. Schwartz, *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values*, "Online Readings in Psychology and Culture" 2012, 2(1), <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (dostęp: 15.12.2016).

- przekraczają konkretne sytuacje;
- kierują selekcją i oceną zachowań i zdarzeń;
- są uporządkowane według ważności;
- zachowaniem kieruje względna ważność wielu wartości¹⁹.

W analizie kontekstów związanych z zagrożeniem bezpieczeństwa zakładamy kluczowe znaczenie czynników służących radzeniu sobie z zagrożeniami. Tworzymy modelowe pojęcie sytuacji/poczucia zagrożenia z eksponowaniem perspektywy subiektywnej, co jest sygnalizowane poprzez termin poczucie zagrożenia. Jest to niezbywalny warunek tworzenia modelu odniesionego do pojęcia bezpieczeństwa personalnego, zgodny z interpretacją podejmowaną w koncepcji *human security*. W modelu tym uwzględniamy wartości jako instrument radzenia sobie z poczuciem zagrożenia, podobnie traktujemy wzór zachowania A (WZA jako instrument radzenia sobie z poczuciem zagrożenia, którym też jest utrata bądź obniżenie kontroli otoczenia i swojego zachowania; odnosimy WZA do zmiennych behawioralnych). Kolejną zmienną uwzględnianą w modelu to osobowość, następną to zawarta w powyższej zmienna temperamentu. Pamiętamy także o uwarunkowaniach kulturowych. Jeszcze jedna znacząca zmienna istotna dla budowy modelu dotyczy świadomości siebie i własnego działania przez podmiot.

Spostrzeganie i interpretacja problematyki bezpieczeństwa wymaga także przyjmowania perspektywy kulturowej i uwzględniania różnic międzykulturowych. Wydaje się to szczególnie istotne w przypadku budowania modelu bezpieczeństwa personalnego. Przyjmowanie uniwersalnego punktu widzenia może być zasadne w sytuacji dążenia do pewnej standaryzacji kategoryzowania problematyki bezpieczeństwa dotyczącej zgeneralizowanych norm kulturowych i prawnych, oderwanych od indywidualnych właściwości człowieka w postaci jego statusu, pochodzenia czy miejsca zamieszkania. Jednakże poziom bezpieczeństwa jednostki zwykle spostrzega się w kategoriach subiektywnych, ponieważ taka jest specyfika funkcjonowania jednostki i odczuwania jej właściwości i charakterystyk przez nią samą. Subiektywność spostrzegania bezpieczeństwa zasługuje na pozytywną kategoryzację, co związane jest z posiadaniem przez jednostkę swoistych potrzeb i oczekiwań wynikających ze znajdowania się przez nią na określonym poziomie stanu oraz procesu bezpieczeństwa. Obciążenia wynikające z subiektywności związanej z perspektywą spostrzegania rzeczywistości jednostki przez pryzmat swoich właściwości i cech są widoczne w wielu kontekstach i interpretacjach odniesionych do działania człowieka. Zwraca się uwagę na możliwości odwoływania się do swoistych kryteriów bezpieczeństwa, co pozwala na częściowe uniknięcie tego obciążenia związanego z subiektywnością. Czy możemy odnosić się do standardów bezpieczeństwa i czy możemy im przypisać wartości je klasyfikujące, np. wysoki, średni lub niski poziom bezpieczeństwa? Odpowiadając na takie pytanie, należy jednak wskazać na problem związany z faktem, że wybierane kryteria także podlegają obciążeniu związanemu z subiektywizmem.

¹⁹ Por. J. Ciecuch, *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Warszawa 2013.

Dążenia do parametryzacji, klasyfikacji i uściślenia stają się współcześnie czymś typowym i jednocześnie stanowiącym swego rodzaju pożądaną wzorzec działania. Wydaje się jednak, że realizowanie takiego podejścia, szczególnie w obszarze nauk społecznych i naukach o bezpieczeństwie, może się okazać bezzasadne. Wskazane obawy wynikają w głównej mierze z interpretacji dokonywanych w obszarze bezpieczeństwa personalnego. W takich interpretacjach wymiar indywidualny powiązany z subiektywnym punktem widzenia oraz dostrzeganiem perspektywy poczucia, w sensie psychologicznym, zasługuje na uwagę i docenienie. Równocześnie warto także wskazać na znaczenie metod jakościowych pozwalających na dostęp do informacji trudnych do uzyskania na drodze badań ilościowych. Indywidualne i grupowe funkcjonowanie jednostek ma swoją niezbywalną specyfikę, trudną do parametryzacji w związku z odczuciami subiektywnymi. Warto także wskazać na interpretację dokonywaną poza metodologią badań jakościowych w odniesieniu do tzw. klimatu bezpieczeństwa, który w dużej mierze może być wyznaczony kategoriami organizacyjnymi i kulturowymi²⁰.

Podjętą wyżej kwestię parametryzacji problematyki bezpieczeństwa należy odnieść do zasadniczego nurtu interpretacyjnego autorów pracy, którzy sugerują potrzebę uwzględniania zmiennych kulturowych w analizie bezpieczeństwa personalnego.

Bibliografia

- Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, red. P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński, Szczytno 2014.
- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. S. Koziej i in., Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.
- Cieciuch J., *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Warszawa 2013.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010.
- Czajkowski W., *Interpersonal Framework of Establishing Contact in Psychotherapy*, [w:] M. Kliś, J. Kossewska, W. Czajkowski, *Studies on Communication and coping with Stress*, Kraków 2006.
- Czajkowski W., *Poczucie bezpieczeństwa w relacji społecznej*, [w:] *Realizacja zadań bezpieczeństwa. Jakość, prakseologia, praworządność*, red. J. Piwowarski, A. Czop, J. Kaleta, Kraków 2014.
- Czajkowski W., *Psychologiczne mechanizmy działania jednostki w sytuacji zagrożenia*, Katowice 2014.

²⁰ Profesor Dove Zohar opublikował wyniki badań dotyczących klimatu bezpieczeństwa (1980); zdefiniował pojęcie i zaproponował skale pomiaru, które są standardem w tej dziedzinie. Zohar prowadzi projekty badawcze w wielu krajach, koncentruje się na rozwoju klimatu organizacyjnego i kultury, nowych strategii przywództwa służących rozwojowi klimatu bezpieczeństwa; seria analiz (ponad 200 prac) wskazuje, że klimat bezpieczeństwa stanowi najistotniejszą zmienną w kontekstach mentalno-duchowych i społecznych, wpływających na wypadki w pracy – <http://ie.technion.ac.il/Home/Users/dzohar.html> (dostęp: 11.11.2016).

- Czajkowski W., *Psychologia bezpieczeństwa. Komunikacyjne instrumenty wpływu społecznego* [w druku].
- Czupryński A., *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym*, [w:] *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu w XXI wieku*, red. J. Zboina, Józefów 2014.
- Frei D., *Sicherheit. Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1977.
- Kahneman D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Poznań 2012.
- Nauka o bezpieczeństwie: istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju: studia i materiały*, red. L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, Szczytno 2011.
- Piowarski J., *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, red. I. Pabisz-Zarębska, J. Szewczyk, Kraków 2010.
- Piowarski J., *Prolegomena do badań nad kulturą bezpieczeństwa*, „Security Economy & Law” 2013, nr 2.
- Piowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt Bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:], *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, red. P. Bogdalski J. Cymerski, K. Jałoszyński, Szczytno 2014.
- Piowarski J., *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016.
- Piowarski J., Czajkowski W., *Psychospołeczne i aksjologiczne determinanty kultury bezpieczeństwa służb mundurowych*, Słupsk 2015.
- Rosa R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.
- Smuts J.C., *Holism and Evolution*, London 1927.
- Wybrane problem bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, red. A. Urbanek, Słupsk 2013.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1228 oraz 2011, nr 84, poz. 455. 3).
- <http://ie.technion.ac.il/Home/Users/dzohar.html> (dostęp: 11.11.2016).
- Schwartz S.H., *An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values*. “Online Readings in Psychology and Culture” 2012, 2(1), <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (dostęp: 15.12.2016).

Summary

The authors of the present study examine the mechanisms regulating individual behavior under conditions of difficult and emergency situations. Instinctive and conscious activities, which are used to meet the need for security, are interpreted by invoking a category of personal knowledge and is an important instrument to deal with the requirements of the situation. In the personality structure, these are regulatory standards and mechanisms for assessing and evaluating objectives and ways of subjects' actions. Attention is also drawn to the social relations of the individual and socio-cultural conditions of constructive behaviors and behaviors which constitute acts of manipulation. This

is particularly important in the process of personal security interpretation and application and strictly connected with the *human security* concept related to the phenomenological and existential interpretation of subjects' social relations. In the security context the authors suggest the need to consider the issue of values involved in the ability to assess relationships with other people.